

Poznań, dn. 14.09.2022 r.

dr hab. Katarzyna Kabacińska-Łuczak prof. UAM
Zakład Historii Wychowania
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

RECENZJA

dysertacji doktorskiej Pani mgr Małgorzaty Krakowiak, zatytułowanej
Edukacja młodzieży w prasie społeczno-kulturalnej i pedagogicznej Królestwa Polskiego
w latach 1905-1914,
przygotowanej pod naukowym kierunkiem
prof. UŁ dr hab. Anety Boldyrew (Uniwersytet Łódzki)

Pani mgr Małgorzata Krakowiak w swojej rozprawie doktorskiej, zatytułowanej *Edukacja młodzieży w prasie społeczno-kulturalnej i pedagogicznej Królestwa Polskiego w latach 1905-1914*, opracowała zagadnienie, które w wielu aspektach, należy do nowych problemów podejmowanych w polskiej historiografii pedagogicznej. Trafnie zauważyła: *Obraz młodzieży w publicystyce polskiej w przededniu odzyskania niepodległości dotychczas nie był przedmiotem badań pedagogów i historyków, ani literaturoznawców i prasoznawców (s.9)*. Samo już więc podjęcie tematu budzi uznanie. Określony w dysertacji przedmiot rozważań sytuuje się w jednym z najbardziej aktualnych obszarów badań historii wychowania, tzw. „społecznej historii wychowania”. Definiowanie, opisywanie i rekonstrukcja różnych aspektów życia adolescentów podejmowane w rodzimej historiografii zostały przedstawione szczegółowo w pierwszym rozdziale recenzowanej pracy. Na podstawie tej analizy należy stwierdzić, że opracowania metodologiczne i źródłoznawcze dotyczące młodzieży w Królestwie Polskim wymagają, jak słusznie zauważyła Autorka, dookreślenia, wyjaśnienia i pogłębionych eksplikacji. W pełni więc akceptuję uzasadnienie motywów podjęcia tematu przez Doktorantkę, szczególnie poznawczych – eksploracji problemu do tej pory incydentalnie podjętego przez polskich badaczy. Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że rozpatrywany przez Panią mgr Małgorzatę Krakowiak przedmiot jej badań jest ważny naukowo, a uzyskane w pracy wyniki są wartościowe pod względem poznawczym.

Niewątpliwie, prezentowana dysertacja ma charakter naukowy i wpisuje się w problemy podejmowane w polskiej historiografii pedagogicznej. Doktorantka wykorzystuje, z dużym powodzeniem, erudycyjną wiedzę z zakresu historii, w tym historii wychowania, a także pedagogiki i prasoznawstwa. Starannie przygotowany stan badań nad historią młodzieży w Królestwie Polskim na początku XX wieku potwierdza doskonałą orientację Doktorantki w pracach nie tylko pisanych z perspektywy historyczno-wychowawczej, ale także, co wartościowe, pedagogicznej i psychologicznej.

Z całą pewnością walorem recenzowanej rozprawy jest jej bogata podstawa źródłowa. Wykorzystane do badań materiały, z dbałością metodologiczną, zostały wyselekcjonowane i skategoryzowane oraz odpowiednio zanalizowane i zinterpretowane. W dysertacji Pani mgr Małgorzata Krakowiak próbuje wielokrotnie spojrzeć na młode pokolenie z perspektywy „epoki nowoczesności”, zarówno w odniesieniu do czasu, z którego pochodzą źródła *wchodzenia społeczeństwa polskiego w nowoczesność* (s.263), a zwłaszcza kontekstów społecznych, politycznych i ekonomicznych, jak i szczegółowych, wieloaspektowych problemów młodzieży podnoszonych na łamach czasopism początku XX wieku. Zabieg ten nie tylko wzbogaca metodycznie i metodologicznie narrację, ale przede wszystkim świadczy o przyjęciu interesującej perspektywy badawczej. Na uwagę zasługuje więc nie tylko poprawna analiza materiału źródłowego (25 tygodników, 4 dwutygodniki, 11 miesięczników), ale także umiejętność ukazania wpływu przemian społeczno-politycznych, kulturowych i pedagogicznych na adolescentów oraz udana próba porównana postulatycznych poglądów na młodych publikowanych na łamach czasopism z rzeczywistymi kontekstami ich życia. Tak wielopoziomowa analiza świadczy o szerokiej wiedzy merytorycznej Pani mgr Małgorzaty Krakowiak oraz o umiejętności tworzenia syntez. Dodam, że Doktorantka nie tylko wnikliwie referuje objaśniane w literaturze przedmiotu klasyfikacje, definicje i pozostałe zagadnienia teoretyczne związane z podejmowaną tematyką, ale także samodzielnie konstruuje trafne tezy. Jedną z nich dotyczy (nie)podejmowania w analizowanych materiałach prasowych tabuizowanych problemów np. wychowania seksualnego młodzieży.

Bez wątplenia o walorze recenzowanej pracy stanowią również umieszczone w niej źródła ikonograficzne, przedstawiające różne momenty życia młodzieży, których tematyka jest spójna z prezentowanymi problemami. Może warto, w warstwie narracji pracy, odwołać się do tych rycin. Taki zabieg, wraz z analizą umieszczonych źródeł ikonograficznych, dałby pogłębioną analizę problemu badawczego. Ilustracje byłyby bardziej czytelne, gdyby zostały

powiększone – tę sugestię proponuję wziąć pod uwagę podczas przygotowania dysertacji do druku.

Praca doktorska liczy 292 strony i składa się z: wykazu skrótów, wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, spisu ilustracji oraz bibliografii. Zebrany materiał, słusznie, został zaprezentowany problemowo. Układ analizowanej problematyki – edukacji młodzieży w prasie społeczno-kulturalnej i pedagogicznej Królestwa Polskiego w latach 1905–1914 – jest spójny, logiczny i obejmuje podejmowane w omawianych źródłach zagadnienia zarówno ogólne (m.in. ukazanie roli młodzieży w życiu społecznym w dyskursie naukowym i publicystycznym omawianego okresu), jak i szczegółowe (np. edukacja domowa, wychowanie, czas wolny, zagrożenia wieku dorastania). Tytuły rozdziałów, podrozdziałów są adekwatne do ich treści i odpowiadają celowi pracy, jej konstrukcji i problematyce. Pani mgr Małgorzata Krakowiak, konsekwentnie i zasadnie, poprzedziła struktury rozdziałów (2-6) naukowymi wprowadzeniami, w których, na podstawie krytycznie zanalizowanej literatury przedmiotu, przedstawiła m.in. ustalenia terminologiczne rozpatrywanych zagadnień, a także nakreśliła tło społeczno-kulturowe oraz pedagogiczne podejmowanych kwestii. Zabieg ten, z mojego punktu widzenia, jest kompatybilny z przyjętą kompozycją pracy. Rozdział pierwszy słusznie nie ma wprowadzenia ze względu na specyfikę omawianych zagadnień (m.in. podstawy źródłowe pracy i perspektywy badawcze).

Na uwagę zasługuje wstęp, który został skonstruowany zgodnie z przyjętymi zasadami pisania tekstów z perspektywy historyczno-pedagogicznej. Doktorantka nakreśliła wybrane konteksty przemian przełomu XIX i XX wieku, świadczące o początku epoki nowoczesnej, na tle których przedstawiła adolescencję jako zjawisko społeczno-kulturowe. W dalszej części, w odwołaniu do odpowiednio wybranej literatury przedmiotu – zarówno pedagogicznej, jak i psychologicznej i prasoznawczej – wyjaśniła najważniejsze pojęcia, którymi posłużyła się w badaniach (m.in. edukacja, młodzież), a także poprawnie wyznaczyła ramy czasowe podejmowanej problematyki (1905-1914). Ponadto, przedstawiła w szczegółowy sposób: przedmiot badań, cele pracy oraz problemy badawcze. Według mnie, zarówno przedmiot badań, jak i cel poszukiwań naukowych zostały sformułowane poprawnie, a po zapoznaniu się z treścią dysertacji, w pełni zrealizowane. Doktorantka, w swojej rozprawie, wielokierunkowo zrekonstruowała publicystyczny wizerunek kształcenia, wychowania, opieki i socjalizacji młodzieży na początku XX wieku. Pragnę podkreślić starannie zdefiniowane problemy badawcze. Rozbudowane odpowiedzi na pytania w nich zawarte, zostały udzielone w analizach poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów (2-6) oraz w zakończeniu dysertacji.

W recenzowanej pracy wykorzystano metodologię badań historyczno-pedagogicznych, łącząc ją z metodami historycznym oraz prasoznawczymi. *Dzięki tak określonej strategii*, jak słusznie zauważa Doktorantka, *możliwe stało się zbadanie komunikatów prasowych w połączeniu ze zjawiskami życia zbiorowego i uwarunkowaniami kulturowymi* (s.18). W pełni zgadzam się z tak przyjętym uzasadnieniem. Pani mgr Małgorzata Krakowiak ma świadomość krytycznej analizy źródeł i posiada odpowiedni warsztat do jej przeprowadzenia, co widać w poprawnie dokonanej wewnętrznej i zewnętrznej krytyce wyselekcjonowanych tekstów prasowych.

Ostatnią część wstępu mgr Małgorzata Krakowiak stanowi streszczenie pracy. W jednym *passusie* przyporządkowała Bolesława Prusa do przedstawicieli myśli pedagogicznej analizowanego okresu. Można uznać to za pewne uproszczenie, ponieważ Doktorantka w podrozdziale 2.1 B. Prusa, zasadnie, uznaje za dziewiętnastowiecznego pisarza i publicystę.

Pierwszy rozdział, opracowany na podstawie trafnie do tematu dobranych materiałów źródłowych i opracowań, został poświęcony możliwościom wykorzystania prasy społeczno-kulturowej i pedagogicznej początku XX wieku jako źródła do badań historyczno-pedagogicznych nad młodzieżą. Doktorantka zwięźle zaprezentowała najważniejsze periodyki społeczno-kulturalne i pedagogiczne w Królestwie Polskim badanego okresu, wykorzystane w postępowaniu badawczym. Na uwagę zasługują poprawnie merytorycznie skonstruowane przypisy, potwierdzające bardzo dobrą orientację Doktorantki w literaturze przedmiotu dotyczącej poszczególnych czasopism. Wart podkreślenia jest także drugi podrozdział, w którym Doktorantka przedstawiła stan badań nad historią młodzieży oraz perspektywy badawcze nad młodym pokoleniem w świetle czasopiśmiennictwa na początku XX wieku. W mojej opinii, zapowiedziana przez Panią mgr Małgorzatę Krakowiak możliwość wykorzystania krytycznej analizy dyskursu prasowego w badaniach nad problematyką młodzieży, jest interesującym podejściem metodologicznym, szczególnie z perspektywy badań historyczno-pedagogicznych. Deklarowane przez Doktorantkę prowadzenie analiz *w realiach wchodzenia w nowoczesność* (s.42), pozwoli spojrzeć na rozpatrywane źródła z innej perspektywy, jak sama trafnie zauważa *w kontekście językowym, międzytekstowym i intertekstowym* (s.43). Pani mgr Małgorzata Krakowiak, mając również świadomość, że nie wyczerpuje podjętej problematyki, właściwie zarysowała dalsze pola badawcze.

Drugi rozdział, zatytułowany *Młodzież i jej rola w życiu społecznym w dyskursie naukowym i publicystycznym u schyłku XIX i na początku XX wieku*, stanowi udaną próbę przedstawienia konceptualizacji pojęć związanych z adolescencją w rozważaniach prasowych i naukowych. Doktorantka zwięźle zaprezentowała poglądy wybranych przedstawicieli myśli pedagogicznej Królestwa Polskiego na przełomie XIX i XX wieku na temat kategorii młodzieży i dorastania młodego pokolenia (m.in. Jana Władysława Dawida, Anieli Szcówny, Cecylii Plater-Zyberkówny, Stanisława Karpowicza etc.). Pani mgr Małgorzata Krakowiak, co cenne i warte podkreślenia, w sposób przemyślany uznała przełom XIX i XX wieku za początek naukowego myślenia o młodzieńczości. Ponadto, scharakteryzowała ukazywane na łamach periodyków różnorodne aktywności młodzieży w życiu społeczno-politycznym (m.in. udział w organizacjach, strajkach szkolnych), kulturalnym (np. towarzystwa sportowe), a także opisała wpływ organizacji młodzieżowych na życie adolescentów. Zjawiskom tym przypisała znamiona nowoczesności.

Trzeci rozdział dysertacji został poświęcony porównaniu edukacji szkolnej i wychowania młodzieży na przełomie XIX i XX wieku z postulatami dotyczącymi tych kwestii, publikowanymi na łamach wybranych czasopism epoki. Doktorantka z wnikliwą analizą, w sposób syntetyczny omówiła zarówno funkcjonowanie szkolnictwa systemowego (średniego i zawodowego, akademickiego), jak i scharakteryzowała wybrane problemy wychowawcze i szkolne młodzieży uczącej się (m.in. trudności w uczeniu się, higiena uczniów). Autorka zasadnie, w kontekście prezentowanych zagadnień, zaprezentowała również inne kwestie, podejmowane w publicystyce początku XX wieku, m.in.: działalność organizacji społeczno-kulturowo-oświatowych dedykowaną dzieciom i młodzieży, funkcjonowanie instytucji opiekuńczo-wychowawczych dla młodzieży ubogiej i zaniedbanej. Doktorantka w podsumowaniu prowadzonych analiz, słusznie wskazała problemy adolescentów pomijane w prasie i starała się wskazać tego przyczynę.

Czwarty rozdział rozprawy pt. *Młodzież w środowisku rodzinnym – procesy wychowania i relacje międzypokoleniowe* jest wielowątkową analizą dyskursu prasowego dotyczącego celów i zakresu wychowania społeczno-moralnego, religijnego, patriotycznego i seksualnego adolescentów. Ostatnia kwestia jest ważna, gdyż na początku XX wieku została zapoczątkowana prasowa dyskusja nad potrzebą edukacji seksualnej. Należy podkreślić, że Doktorantka, sprawnie poruszając się w dobrze rozpoznanej literaturze przedmiotu oraz materiałach źródłowych, starała się określić, jak profil czasopisma mógł wpływać na podejmowaną w nim problematykę wychowania młodzieży w środowisku rodzinnym.

Interesujące jest również przedstawienie dyskusji prasowej dotyczącej międzypokoleniowych relacji w rodzinie początku XX wieku.

Piąty rozdział pracy podejmuje rozważania nad kwestią czasu wolnego młodzieży w przekazie prasowym. We wprowadzeniu do tej części Doktorantka uściśliła, odwołując się do wybranej literatury przedmiotu, wybrane ustalenia terminologiczne czasu wolnego oraz jego postrzeganie w zmieniającej się rzeczywistości początku XX wieku. Może warto by przywołać również pozycje: K. Przeclawski, *Czas wolny dzieci i młodzieży w Polsce*, Warszawa 1978 oraz Z. Dąbrowski, *Czas wolny dzieci i młodzieży*, Warszawa 1966 oraz z nowszych analiz: D. Dudek, *Pojęcie rekreacji w polskiej tradycji terminologicznej*, „Folia Turistica” 2006, nr 17. Ważne i wartościowe poznawczo jest nie tylko przedstawienie przez Doktorantkę różnych form spędzania czasu wolnego propagowanych na łamach prasy: czytelnictwa, aktywności fizycznej, udziału w wydarzeniach kulturalnych i w wycieczkach, ale przede wszystkim wskazanie wpływu przemian cywilizacyjnych, społeczno-ekonomicznych oraz kulturalnych na różnorodność wypoczynku.

Rozdział szósty *Zagrożenia wieku dorastania – konstatacje problemów czy przejaw publicystycznej „paniki moralnej”?*, zgodnie z przyjętą konstrukcją pracy, został poprzedzony wprowadzeniem, w którym Doktorantka wskazała zachodzące w prasie (od końca XIX wieku) przemiany w postrzeganiu problemów zdrowotno-higienicznych. Słusznie także określiła opiniotwórczą, informacyjną i wychowawczą rolę prasy w kształtowaniu zdrowotnej świadomości młodzieży. Interesujące jest również, korelujące z perswazyjną rolą prasy, przyjęcie pewnego *novum* w badaniach nad zagrożeniami i patologiami społecznymi adolescentów - kategorii „paniki moralnej”, co, jak trafnie określa Doktorantka *pozwoiliło na ukazanie zagrożeń wieku dorastania z nowej perspektywy dotychczas rzadko wykorzystywanej w literaturze przedmiotu* (s.225). Może warto tę kategorię dookreślić, odwołując się szerzej do wybranej literatury, dla przykładu S. Davies, *Anatomia paniki moralnej*, Instytut Misesa, 2019.

Pani mgr Małgorzata Krakowiak w zakończeniu pracy sformułowała trafne wnioski z badań, szczególnie w odniesieniu do realizacji problemów badawczych. Konkluzje z przeprowadzonych analiz są oryginalne nie tylko ze względu na rzetelną/krytyczną interpretację źródeł, ale przede wszystkim na umiejętne osadzenie badanej problematyki w szerszych kontekstach przemian społecznych, politycznych, pedagogicznych „ery nowoczesności”. Takie wnioskowanie jest niewątpliwym walorem pracy. Cenna jest również, umieszczona w ostatnim *passusie* pracy, refleksja nad wykorzystaniem badań nad młodzieżą

żyjącą na początku XX wieku do współczesnych dyskusji naukowych nad prasowym/medialnym obrazem adolescentów. W wielu miejscach dysertacji, szczególnie w cytowanych materiałach źródłowych, można znaleźć ponadczasowe refleksje i stwierdzenia dotyczące zarówno szkolnictwa (np. s.108), jak i celów i form wychowania (np. s.85). Bibliografia, której układ jest spójny i logiczny, a podział źródeł i opracowań nie budzi zastrzeżeń, świadczy o bardzo dobrym warsztacie metodologicznym Doktorantki. Moja sugestia dotyczy zapisu źródeł prasowych – może warto zapisać wykorzystane do analizy artykuły z dokładną notą bibliograficzną (autor, tytuł etc.), a nie tylko wskazać nazwę czasopisma i rok wydania. Zwracając na to uwagę, mam świadomość, że w pracach historyczno-pedagogicznych także stosuje się zapis uproszczony.

Strona formalna dysertacji nie budzi większych zastrzeżeń, a występujące w niej usterki językowe nie wpływają na bardzo wysoką ocenę niniejszej rozprawy doktorskiej. Monografia została napisana poprawną polszczyzną, ma interesującą narrację, choć dość zwartą i „konkretną”. Niewątpliwie, na uwagę zasługują skrupulatnie i drobiazgowo przygotowane przypisy dotyczące zarówno literatury przedmiotu, jak i materiałów źródłowych. Doktorantka, analizując dany problem badawczy, odwołała się w przypisach do przykładów wielu zróżnicowanych wypowiedzi publicystycznych drukowanych w różnego rodzaju czasopismach. Z mojej perspektywy można było wprowadzić do narracji więcej cytatów źródłowych, wówczas czytelnik poznałby bezpośrednio „klimat” prasowych wypowiedzi początku XX wieku przede wszystkim dzięki oryginalnej warstwie językowej. Proponuję także, aby w tekście podczas cytowania nazwisk zapisać pełne imię autora lub inicjał imienia (szczególnie w przypadku przywoływania autora kolejny raz), gdyż podawanie samego nazwiska jest mało eleganckie, choć dość często stosowane we współczesnych tekstach naukowych. Ponadto, zgodnie z przyjętymi obecnie zasadami pisowni, nazwy epok zasadniczo zapisuje się małymi literami, proponuję więc zapis Oświecenie (s.101) dostosować do współczesnych norm.

Uważam, że recenzowana dysertacja ze względu na podjęty temat oraz jej walory poznawcze powinna zostać opublikowana w formie monografii. Zainteresuje ona nie tylko wąską grupę naukowców (m.in. historyków, pedagogów, historyków wychowania) zajmujących się badaniami nad sytuacją młodzieży na początku XX wieku, ale także szersze grono badaczy, dla których niniejsza praca może stać inspiracją do pogłębienia podjętych w niej problemów badawczych. Tym bardziej, że Doktorantka, sama trafnie nakreśliła

perspektywy badawcze nad młodym pokoleniem w świetle czasopiśmiennictwa początku XX wieku.

Konkluzja

W mojej opinii Pani mgr Małgorzata Krakowiak przygotowała poznawczo interesującą, wartościową i oryginalną rozprawę doktorską w zakresie pedagogiki i jej subdyscypliny historii wychowania. Recenzowana dysertacja w pełni odpowiada wymogom określonym w Ustawie z 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (DzU 2003 r., nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami; DzU z 2017 r., poz. 1789 z późniejszymi zmianami) w związku z art. 179 Ustawy z 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (DzU z 2018 r., poz. 1669 z późniejszymi zmianami).

Wnioskuje zatem do Rady Naukowej Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego o dopuszczenie Pani mgr Małgorzaty Krakowiak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Katarzyna Kobacinska